

ВІЙСЬКОВА ІСТОРІОГРАФІЯ

ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ІСТОРІЇ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ О. К. БАІОВА

Віталій МОРОЗОВ,

кандидат історичних наук, докторант кафедри історії для гуманітарних факультетів історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Морозов Віталій. *Дослідження військової історії у науковій спадщині О. К. Баіова.*

У статті розглядається внесок Баіова О. К. (1871–1935 рр.) у дослідження становлення та розвитку військової майстерності минулих століть. Охарактеризовано основні праці та громадська діяльність, а в хронологічному порядку подані проходження основних щабелів його службової кар'єри.

Ключові слова: *військова історія, академія Генерального штабу, військова майстерність, офіцерський корпус, історичні розвідки.*

Морозов Виталий. *Исследование военной истории в научном наследии О. К. Баюова.*

В статье рассматривается вклад Баюова О. К. (1871–1935 гг.) в исследования становления и развития военного мастерства прошлых веков. Охарактеризовано основные труды и общественная деятельность, а в хронологическом порядке даны прохождения главных ступеней его служебной карьеры.

Ключевые слова: *военная история, академия Генерального штаба, военное мастерство, офицерский корпус, исторические исследования.*

Morozov Vitalij. *Research of military history is in the scientific inheritance of O. K. Baiouva.*

In the article payment of K. Baiouva (1871-1935) is examined at research of becoming and development of military trade of past centuries. It is described basic labours and public activity, and in the chronologic order the given passing of basic schabeliv him official career.

Keywords: *military history, academy of the General staff, military trade, officer corps, historical secret services.*

Древня сіверська земля славиться своїми відомими уроженцями, які зробили досить помітний вклад у розбудову та розвиток суспільно-політичних та культурно-освітніх інститутів, процесів та подій. До когорти відомих представників сіверського краю належить і генерал-лейтенант Баіов О. К. (1871–1935), видатний дослідник історії військової майстерності.

На сьогодні відсутні ґрунтовні праці, на сторінках яких висвітлюється та характеризується творчий доробок відомого представника дворянства Лівобережної України Баіова О. К. Окремі свідчення про його діяльність розміщені на сторінках довідково-енциклопедичної літератури, а також частково висвітлені в працях І. Ф. Павловського, А. Кочеткова, Б. А. Штейфона, А. Г. Кавтарадзе, М. Г. Бескровного та інш.

Подана коротка історична розвідка, присвячена дослідженню та характеристиці творчого доробку дослідника військового мистецтва Баіова О. К. у руслі вивчення культурно-освітньої спадщини представників дворянства Лівобережних губерній пореформеного періоду.

Автор статті поставив перед собою наступні цілі та завдання:

- окреслити основні контури творчого доробку Баіова О. К. у руслі його розвідок з історії становлення та розвитку військового мистецтва;

- висвітлити у хронологічному порядку провідні праці відомого дослідника військової старовини;

- подати у стислому вигляді етапи проходження щаблів його службової кар'єри.

Олексій Костянтинович Баіов народився 8 (за новим стилем – 20) лютого 1871 р. у сім'ї професійного військового – підполковника (майбутнього генерал-майора) Баіова Костянтина Олексійовича (1839–1903 рр.), вихованця Полтавського кадетського корпусу (1856 р.) та випускника курсу Миколаївської академії генерального штабу (1862 р.) [1, приложение, С. 23]. Початкову освіту отримав, згідно тогочасної

традиції, в домашніх умовах. Потім почергово опановував курси відповідних наук у Володимиро-Київському кадетському корпусі та у 2-му Константинівському військовому училищі (м. Санкт-Петербург).

Перші роки військової кар'єри О. К. Баіова пройшли у Віленському військовому окрузі [2] під командуванням генерала від інфантерії Ганецького М. С. [3]. Під час проходження військової служби Олексій Костянтинович займався дослідницькою діяльністю, результатом якої стало видання у 1893 р. своєї першої друкованої праці – «Лейб-гвардии Егерский полк. Историческая памятка для нижних чинов» [4].

Слід також зазначити, що на рубежі ХІХ–ХХ ст. у тогочасній військовій історіографії здобула своє становлення та розвиток російська науково-дослідницька школа, яка відзначалася посиленою увагою до проблем вітчизняного військового мистецтва та визнанням за ним самобутнього шляху його розвитку. На підтвердження такого розвитку подій у Миколаївській академії генерального штабу в 1890 р. був введений курс російської військової історії, а в 1898 р. – створена відповідна окрема кафедра [5, 94].

Після закінчення навчання у Миколаївській Академії генерального штабу [6] (1893–1896 н/р.) [7] Олексій Костянтинович закріплював на практиці набуті знання, послідовно займаючи ряд посад згідно штатного розкладу по Генеральному штабу. У цей же час з під пера виходять в світ його праці «Памятка по тактике для унтер-офицеров пехоты» и «Памятка по топографии для унтер-офицеров пехоты» [8].

У 1904 р. він отримав посаду керівника справами академії генерального штабу, яку на той час очолював генерал М. П. Михневич [9], отримавши при цьому й доступ до унікальних документів, інформацію з яких Олексій Костянтинович використав під час написання своїх майбутніх розвідок з історії військового мистецтва.

Вдало використовуючи свої аналітичні здібності та гострий від природи розум,

Олексій Костянтинович Баіов створив власний напрямок у російській військовій думці початку ХХ століття, який був кваліфікований його сучасниками як класичний. З під його пера вийшло декілька десятків томів унікальних досліджень.

Так, у 1903 р. він надрукував «Военно-географический и статистический очерк Северной Кореи», а в 1904 р. – «Приказы Миниха за 1736–1738 годы», які склали основу 14-го випуску «Сборника военно-исторических материалов», видавцем якого був генеральний штаб російської армії [10].

Визначальним у долі Олексія Костянтиновича Баіова як дослідника військової історії був 1906 р. Саме цього року з-під його пера вийшла ґрунтовна праця – «Русская армия в царствование Императрицы Анны Иоанновны. Война России с Турцией в 1736–1739 гг. Первые три года», яка отримала схвалення на черговій науковій академічній конференції та була нагороджена премією ім. Г. А. Леєра [11].

Досвід з написання дослідницьких робіт з військової історії у значній мірі допоміг Олексію Костянтиновичу бути активним і діяльним членом військово-історичної комісії з написання історії російсько-японської війни, яка працювала у 1906–1910 рр. Результатом роботи комісії була підготовка та друк фундаментального дослідження «Русско-японская война 1904–1905 гг.», виданого в 9 томах (16 книгах) [12].

У 1909 р. під керівництвом О. К. Баіова були видані два томи архівних документів, які належали до Полтавського періоду Північної війни, за активним сприянням Імператорського Російського військово-історичного товариства [13].

На початку ХХ ст. відсутність ґрунтовних праць з вітчизняної військової історії наштовхнула дослідників цього напряму на думку про початок ґрунтовних та широкомасштабних вивчень першоджерел – документів, які зберігалися в державних, військових та приватних архівах, доступ до яких у певній мірі був затрудненим. Також

слід відмітити і факт, що на той час не існувало спеціального військово-історичного журналу, а основний орган військової думки – «Военный сборник» – з технічним причин на своїх сторінках не міг приділити достатньої уваги проблемам військової історії. І тільки у 1911 р. світ побачив перший номер «Военно-исторического сборника» [14, 94].

Номери «Военного сборника» щоміся друкувалися в Санкт-Петербурзі у 1858–1917 рр., а з 1862 р. він став друкованим органом військового міністерства. З журналом тісно співпрацювали М. І. Драгомиров, М. І. Богланович, А. Н. Куропаткін, Г. Л. Леєр та інш.

У 1909 р. Олексій Костянтинович також розпочав роботу над своїм фундаментальним дослідженням та головним науковим досягненням життя – «Курсом истории русского военного искусства» [15, 92–93]. Ця праця присвячена творчості національного військового генія російських полководців та аналізу використання всіх наявних можливостей армії та держави у досягненні яскравих перемог на полях військових баталій.

«Курс истории русского военного искусства» вперше побачив світ у 1909–1913 рр., випущений у семи окремих випусках [16], які включали в себе російське військово мистецтво від початку існування Київської Русі до періоду правління імператора Олександра І. Червоною ниткою через згадану працю проходить думка про важливість повчання всієї російської військової історії.

Займаючись дослідницькою діяльністю та готуючи до друку фундаментальні праці, Олексій Костянтинович досить часто розміщував результати своїх пошуків на сторінках тогочасних наукових періодичних видань. Зокрема, він був постійним автором статей на різнопланову військову тематику у таких журналах, як «Военный сборник» та «Русский инвалид» [17].

Дослідник військової історії не залишав поза своєю увагою й науково-громадську

роботу. Так, Олексій Баїов був одним із засновників «Императорского Русского военно-исторического общества». Його створенню передувала діяльність «Общества ревнителей военных знаний», яке було створене у 1898 р. і у рамках якого військові історики активно виступали з лекціями та проводили систематизацію відповідних документів [18, 88].

У 1907 р. ініціативна група військових істориків на чолі з професором А. З. Мишляєвським (1856–1920 рр., з 1908 р. – начальник Генерального штабу) звернулася до відомих військових та цивільних істориків із запрошенням взяти участь у якості членів-засновників у створенні «Русского военно-исторического общества» [19, 257–258].

7 квітня 1907 р. відбулися збори засновників товариства під головуванням генерал-лейтенанта Д. А. Скалона, головного редактора видання «Столетие военного министерства» [20, 5–6]. 27 серпня 1907 р. імператор Микола II своїм указом затвердив статут товариства. У перший рік його діяльності нараховувалось 384 дійсних членів та 903 членів-співробітників. А за станом на 1 січня 1913 р. у складі товариства працювало 2 886 осіб [21, 2].

Роботою товариства керувала рада, яка складалася з 12 осіб, що обиралися шляхом таємного голосування. Головою товариства було обрано вищезгаданого Д. А. Скалона, а його заступником – генерала від інфантерії Мишляєвського О. З. Останній суміщав цю виборну посаду з роботою начальника Генерального штабу, що надавало змогу укріплювати відповідні офіційні зв'язки товариства. Грошове забезпечення діяльності товариства складалось зі щорічних членських внесків (5 крб. для дійсних членів та 3 крб. для його співробітників), приватних пожертвувань, доходів від видавничої діяльності та державної допомоги.

Періодичним виданням «Русского военно-исторического общества» був щомісячник «Журнал императорского Русского военно-

исторического общества». Також друкувалися і «Труды Императорского русского военно-исторического общества» (1909–1912 рр.) та «Записки разряда военной археологии и археографии» (1911–1914 рр.).

О. К. Баїов також брав активну участь в облаштуванні Суворовського музею [22]. У кінці XIX ст. в кругах російської громадськості, особливо серед військових, все більше поширювалася ідея гідно увіковічити пам'ять Олександра Васильовича Суворова та виник задум створення повноцінного музею великого російського полководця.

Створена у березні 1898 р. особлива суворовська комісія на першому ж засіданні вирішила клопотати перед царем про виділення засобів на організацію музею. Державна казна виділила на ці цілі 300.000 рублів для спорудження будівлі, проект якої виніс на розсуд громадськості академік архітектури О. І. Гогін.

Але державних коштів на організацію вищезгаданого задуму бракувало. Суворовська комісія через військового міністра А. М. Куропаткіна звернулася до імператора з пропозицією влаштувати за добровільною підпискою збір коштів у громадян. І з тієї миті створення музею стало у країні справою воістину всенародною. У накопиченні «суворовського капіталу» своїми особистими коштами взяли участь буквально всі верстви тогочасного російського суспільства.

Найістотніший внесок зробила армія. Перший колективний грошовий переказ був зроблений 27 березня 1898 року солдатами і офіцерами 4-го Фінляндського полку. Офіцери 81-го піхотного Апшеронського полку вирішили впродовж трьох років відраховувати чверть відсотка отримуваної платні. З військових частин робилися також відрахування з грошових сум, що виділяються на полкові свята. А в 1900 році в армії був проведений «суворовський день» вільних робіт, зароблені гроші від якого (75 тис. 872 крб. 78 копійок) перерахували

у військову складчину на музей. Всього до моменту відкриття музею сума добровільних внесків склала 298 тис. рублів, а лейб-гвардії Преображенський полк пожертвував частиною свого плацу, віддавши її під зведення будівлі музею, яка в усій своїй красі з'явилася у листопаді 1904 року.

У 1910 р. Баїов О. К. виступив як засновник академічного журналу «Известия Императорской военной академии», редактором якого був до його закриття у 1914 р. [23]. З початком військових баталій 1914 р., імператорська Миколаївська Академія генерального штабу внаслідок гострої нестачі офіцерських кадрів була змушена припинити свою діяльність, а її викладачі відбули на бойові позиції російської армії. Серед них був і професор Олексій Баїов, який на той час вже був генерал-майором [24, 210]. Він отримав призначення – посаду відповідального офіцера для виконання особливих доручень при командуєчому 7 армією генералі Брусилову. Перебування на бойових позиціях російської армії дало змогу Олексію Костянтиновичу на практиці перевірити свої теоретичні роздуми стосовно військової майстерності та відповідного досвіду.

Під час бойових дій Першої світової війни, Олексій Баїов займав посади начальника штабу 6-го Сибірського армійського корпусу, а у травні 1917 р. був призначений начальником штабу 3-ї армії. Згодом йому випала нагода прямого командування бойовими частинами (42-ї піхотної дивізії, 50 армійського корпусу, 2-ю ударною армією). За виявлену хоробрість був нагороджений Георгієвською зброєю та орденом св. Георгія 4 ст. А в 1915 р. отримав чергове військове звання (генерал-лейтенанта).

Буреломні події перших десятиліть ХХ ст. внесли свої корективи й у службову кар'єру Олексія Баїова. Так, після Лютневої революції він відмовився присягатися на вірність Тимчасовому уряду, залишаючись вірним своїй військовій присязі. А з розвалом фронту генерал-лейтенант Олексій

Баїов повернувся до Петрограду й з 16 грудня 1917 р. зайняв посаду професора Миколаївської Академії генерального штабу. Одночасно продовжувалася й наукова діяльність Олексія Костянтиновича. Саме він очолив Комісію з приведення в порядок історичного архіву та працював над поповненням колекцій Артилерійського та Інженерного музеїв столиці [25].

Генерал-лейтенант Олексій Баїов послідовно відхилив всі запрошення більшовиків перейти до них на службу та влаштуватися працювати в одну із комісій з охорони пам'яток історії м. Павловська. З наближенням армії генерала Юденича, дослідник військової історії залишився у місті, а при відступі частин Північно-Західної армії потрапив до Естонії, займаючи посаду начальника ревізійної комісії армії Юденича [26, 10].

Живучи в еміграції, генерал-лейтенант Олексій Баїов викладав курс наук у Ревельському військовому училищі та на Курсах естонського генерального штабу, надрукував чимало творів військового та культурно-мистецького плану [27, 259–270]. У 1923 р. він брав участь у створенні Російського клубу в Таліні, а з 1924 р. був обраний головою Ради його старшин.

З січня 1925 р. і до своєї смерті (9 травня 1935 р.) Олексій Баїов очолював естонську організацію «Русского Обще-воинского Союза» (РОВС) [28]. Також під його керівництвом у 1926 р. була заснована громадська організація – «День русского инвалида».

У 1931 р. відставний генерал-лейтенант Олексій Костянтинович Баїов виступив як активний ініціатор створення «Союза русских – военных инвалидов в Эстонии» й «Общества помощи бывших русских военнослужащих в Эстонии». Також він приймав активну діяльність у роботі Російської академічної групи в Естонії, був одним із членів-засновників «Дома русского ребёнка», членом ревізійної комісії «Общества помощи больным эмигрантам», головою організації ревнителів церковного благоустрою при церкві Пюхтицького подвір'я в Таліні.

Висновки. Шляхетність душі генерал-лейтенанта А. К. Баіова постійно приваблювала до нього людей, а від інших емігрантів його відрізняла справжня гаряча любов до Росії, у відродження якої він твердо вірив. Його жертвне служіння своїй батьківщині

до останньої хвилини життя, його глибока релігійність завжди вражали й дивували його оточення. У той же час, Олексій Костянтинович ніколи не приховував ні своїх переконань, ні своїх суспільно-політичних поглядів.

ДЖЕРЕЛА

1. Павловский И. Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского Кадетского Корпуса (1840–1890). – Полтава, типография губернского правления, 1890. – 296 с.

2. Виленский военный округ образован 6.07.1862 г. В состав округа входили Виленская, Ковенская, Гродненская (с 1893 г. – крепость Брест, с 1907 г. – все уезды губернии, кроме Гродненского и Слонимского), Лифляндская, Курляндская (1862–64 гг. и после 1870 г.), Сувалкская (с 1875 г.), Щукинский уезд Ломжинской губернии. В июле 1914 г. на базе округа сформирована 1-я армия // Русская имперская армия: <http://www.regiment.ru/upr/A/3/2/1.htm>

3. Ганецкий (Гонецкий) Николай Степанович (1815 – 1904), генерал от инфантерии (1878), член Государственного совета (1895), участник Крымской войны. В 1886–1895 гг. – командующий Виленским Военным округом // Военная энциклопедия / Под ред. В. Ф. Новицкого и др. – СПб.: т-во И. В. Сытина, 1911–1915. – Т. 7.

4. Лейб-гвардии Егерского полка исторический очерк для нижних чинов /Сост. Лейб-гвардии Егер. полка подпоручик А. Баиов. – СПб.: Типо-лит. Ю. Я. Римана, 1893. – 95 с.

5. Кочетков А. Русское военно-историческое общество (1907 – 1914) // Военно-исторический журнал. – 1965. – №9. – сентябрь. – С. 94–99.

6. Николаевская Академия генерального штаба являлась главным центром подготовки общевоинсковых командиров и специалистов штабной службы. Основана 26 ноября 1832 года.

7. Императорская Николаевская военная академия. Выпускники (в алфавитном порядке) // Русская императорская армия: <http://www.regiment.ru/reg/VI/A/1/3-6.htm#>

8. Баиов А. К. Памятка по тактике для унтер-офицеров пехоты. – СПб.: В. Березовский, 1900. – 72 с; Баиов А. К. Памятка по топографии для унтер-офицеров пехоты. – СПб.: В. Березовский, 1900. – 44 с.

9. Михневич Н. П. (1849–1927), генерал-лейтенант (1904), военный писатель. Участвовал в деятельности Русского военно-исторического общества. Начальник Николаевской Академии генерального штаба в 1904–1907 гг. //Залесский К. А. Кто был кто в Первой мировой войне. – М.: АСТ, 2003. – 896 с.

10. Военно-географический и статистический очерк Северной Кореи /Сост. Ген. штаба подполк. А. Баиов. – СПб.: Стат. отд. Ген.-квартирмейстер. Гл. штаба, 1903. – 104 с., 3 л. карт.; Сборник военно-исторических материалов. – Вып.14. – СПб., 1904. – 337 с.

11. Леер Г. А. (1829 – 1904), профессор Николаевской Академии Генерального Штаба, генерал от инфантерии. В 1889 г. – начальник Военной Академии, где и оставался почти 10 лет, когда был назначен членом Военного Совета. В 1893 году был собран капитал до 20 тыс. рублей для учреждения премии его имени за лучшие сочинения по военному искусству.

12. Всестороннее изучение русско-японской войны началось только после ее окончания специальным органом – Военно-исторической комиссией по описанию русско-японской войны 1904–1905 гг.

13. Документы Северной войны. Полтавский период. – Вып. I. – СПб., 1909.

14. Кочетков А. Русское военно-историческое общество (1907–1914) // Военно-исторический журнал. – 1965. – № 9. – сентябрь. – С. 94–99.

15. Штейфон Б. А. Национальная военная доктрина. Профессор генерал А. К. Баиов и его творчество. – Таллин, 1937. – 228 с.

16. Баиов А. К. Курс истории русского военного искусства: в 7 вып. – СПб., 1909–1913. – Вып. 1: От начала Руси до Петра Великого. – 159 с.; Вып. 2: Эпоха Петра Великого. – 190 с.; Вып. 3: Эпоха Миниха. – 91 с.; Вып. 4: Эпоха императрицы Елизаветы. – 107 с.; Вып. 5: Эпоха императрицы Екатерины II. – 231 с.; Вып. 6: Эпоха императора Павла I. – 176 с.; Вып. 7: Эпоха императора Александра I. – 481 с.

17. «Военный сборник» – ежемесячный военный журнал на русском языке, официальный орган Военного министерства Российской империи. Выходил в 1858–1917 гг. В 1911–1916 годах журнал имел неофициальное приложение, выходявшее под названием «Военно-исторический сборник». «Русский инвалид» – военная газета, издававшаяся в 1813–1917 гг. С 1862 – официальная газета Военного министерства. Выходила в 1813 еженедельно, в 1814–1815 – 2 раза в неделю, с 1816 – ежедневно (в 1869 – 3 раза в неделю).

18. Военная энциклопедия. – СПб., издательство И. Д. Сытина. – 1914. – Т. XVII.

19. Военный сборник – 1907. – № 9.

20. Устав Императорского русского военно-исторического общества. – СПб., 1908.

21. Первые пять лет деятельности Императорского русского военно-исторического общества (1907–1912) СПб., 1913.

22. Суворовский музей (ныне – Государственный мемориальный музей А. В. Суворова) посвящён памяти генералиссимуса А. В. Суворова (1729–1800). Основан в Санкт-Петербурге в 1900 году, к столетней годовщине со дня смерти полководца. Торжественно открыт 13 (26) ноября 1904 года к 175-й годовщине со дня рождения Суворова, при участии императора Николая II. Суворов стал первым человеком в России, в честь которого был специально возведен мемориальный музей. По сторонам от герба Суворова, на фасаде размещены две мозаики на тему «Отъезд Суворова в поход 1799 года» и «Суворов, пересекающий Альпы».

23. «Известия Императорской Николаевской военной академии» – научно-библиографический журнал Императорской Николаевской военной академии. Выходил с 1910 года. Отдельными книгами при журнале выходили «Летопись военной печати», систематический предметный указатель военных книг и статей на русском и иностранных языках. Издавался на средства академии // Военная энциклопедия / Под ред. В. Ф. Новицкого и др. – СПб.: т-во И. В. Сытина, 1911–1915. – Т. 10

24. Штейфон Б. А. Национальная военная доктрина...

25. Артиллерийский музей Санкт-Петербурга основан в 1756 году. С 1868 года он располагается в здании бывшего Арсенала.

26. Кавтарадзе А. Г. Военные специалисты на службе Республики Советов. 1917–1920 гг. – М.: Наука, 1988.

27. Бескровный М. Г. Очерки военной историографии России. – М., 1962.

28. Русский Обще-Воинский Союз (РОВС) создан в 1924 году в Белой эмиграции под руководством генерала П. Н. Врангеля. Союз первоначально объединял военные организации и союзы Белой эмиграции во всех странах. РОВС был самой массовой организацией русской эмиграции, в момент создания насчитывал до 100 тысяч членов. Основным печатным периодическим изданием РОВСа являлся журнал «Часовой».